310

–บทที่ ๙–

คำว่า " **หิริ** " ที่หมายความว่า " **ความรู้สึกละอายต่อความชั่วต่อบาป** " นั้น ผู้จะรู้สึกอาย ก็จะต้อง " รู้จัก " ความชั่วนั้นๆ หรือ บาป นั้นๆอย่างแท้จริงเสียก่อน รู้ชัดเข้าไปใน " จิต " และ แทงซึ้งด้วย " ปัญญา " ของตนจริงๆว่า มันเป็นความชั่ว มันเป็นบาป คนอื่นเขาจะไม่คิดเห็นตาม เขาจะไม่ยอมเข้าใจตามว่า เป็นความชั่ว เป็นบาป ก็ตาม แต่เรานั้นเชื่อ(ศรัทธา)จริงๆ เข้าใจได้(ปัญญา)อย่างแท้ๆ ว่า มันเป็นความชั่ว มันเป็นบาป มันเป็นอกุศลธรรม มันเป็นกิเลสตัณหา มันเป็นสิ่งที่เราจะเลิกจะละ จะไม่แตะต้องแน่ ๆ จะไม่ยึดไม่ติดจริง ๆ

เช่น ผู้ใดที่เข้าใจด้วย " ปัญญา " อันซาบซึ้ง ในบาป ในความต่ำ ความชั่วที่แท้จริง ในศีลข้อที่ ๕ ที่ตีความเอาง่าย ๆ ว่า อย่าดื่มสุรา อย่าแตะต้องคลุกคลีกับของต่ำ สิ่งต่ำนั้น ๆ เป็นอันขาด คนผู้นี้ ก็จะไม่ยินดีกับเหล้าสุราเลยเป็นอันขาด เขาจะไม่แตะต้องอย่างแท้จริง **แต่ผู้ที่ยังไม่เกิด " หิริธรรม " ในจิตแท้** เขาจะอนุโลมอยู่บ้าง เสพย์มันอยู่บางคราว เพราะมันก็ดูเป็น " สุข " ดี ผู้ใดมีความรู้สึกเช่นนี้ และ ยังทำกรรมขนาดนี้อยู่ ก็เรียกว่า **ยังไม่มี " หิริ " แท้** ยิ่งผู้ใดมองไม่เห็นเลยว่า การดื่มเหล้าเป็นบาป เป็นของต่ำ เป็นความชั่ว เขาก็จะไม่มีละเว้น หรือ ยับยั้งเลยแม้สักคราที่มีโอกาส หรือไม่เช่นนั้นก็จะหาโอกาสเพื่อจะดื่มมันให้มาก ๆ เอาเสียด้วยซ้ำไป ดังนี้ เป็นต้น

ต้องพยายามทำความเข้าใจให้ดี ๆ กับคำว่า " **หิริ** " หรือ ความรู้ความเข้าใจในบาป ในความต่ำใด ๆ อย่างจริง ๆ นี้ ถ้า**ผู้ใดเข้าใจแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญาจริงแล้ว** คนผู้นั้นก็ย่อมกระดากละอาย ในการที่ตนจะไปกระทำบาป หรือ กระทำกรรมชั่วนั้นๆ จริงๆ เหมือนเช่นคนรู้ว่า ขี้เป็นของต่ำ ขี้เป็นของสกปรก คนผู้นั้นก็จะไม่ไปมั่วเมาหลงคลุกคลีขยำขี้เล่น เขาจะทั้งเกลียดกลัว

311

เกรงกลัวขึ้นนั้น และจะละอายตัวเองอย่างยิ่ง จนจะต้องรีบสลัดทิ้งอย่างเร็วทันที ถ้าเกิดมีขี้กระเด็นมาถูกตนเข้า แม้จะไม่มีใครเห็นการกระเด็นในครั้งนี้เลยก็ตาม แต่เพราะความเกลียดกลัว เกรงกลัว และ เพราะมันละอายต่อความต่ำนั้น จะมาแปดเปื้อนตนอย่างแท้จริง จึงมีการสลัดออกถึงขนาดนั้น เห็นไหม ? อย่าเข้าใจอยู่เพียงเผิน ๆ อยู่แค่ภาษา มันต้องเอามาเทียบ เอามาเคียงกับ "สภาวะ" ที่คนเขามีคนเขาเป็นอยู่แท้ ๆ โดยเฉพาะที่ตัวเราเอง แล้วเราจะเข้าใจแจ่มแจ้งได้ *เราจะรู้ความหมายที่แท้จริงของคำว่า "หิริ" ได้* **ไม่เช่นนั้นเราจะเข้าใจทะลุสูงขึ้น ๆ ไป จนถึงคำว่า "วิมุติ" คือ สลัดออกพ้นแล้ว หลุดพ้นขาดจากกัน ไม่ยุ่งเกี่ยวกันอีก ไม่ต้องมี ไม่ต้องสัมผัสกันเลยก็ได้ นั้น ไม่ได้**

หรือเช่น ผู้ใดที่เข้าใจด้วย "ปัญญา" อย่างซาบซึ้ง ในบาป ในความต่ำความชั่วแท้ ๆ ของศีลข้อ ๔ อันมีเนื้อหาว่า อย่าพูดหยาบ อย่าพูดส่อเสียด อย่าพูดเพ้อเจ้อ อย่าพูดโกหก เห็นชัด ๆ ง่าย ๆ ก็การพูดหยาบนั้น บางคนมี "หิริ" อย่างมาก คือ ไม่กล้ากล่าวคำหยาบ เพราะรู้ว่า เป็นบาป เป็นความต่ำความชั่ว คนผู้นั้น ก็จะไม่กล่าวคำหยาบนั้น ๆ ออกมาเป็นอันขาด ดังนี้ เป็นต้น แต่ถ้าใครไม่มี "หิริ" ไม่เข้าใจ ไม่มี "ปัญญา" รู้แท้ ๆ ว่า มันไม่ใช่ของดี มันเป็นความต่ำ มันเป็นบาป เขาก็จะกระทำกรรมนั้น ๆ อยู่อย่างไม่กระดาก อย่างไม่ละอายเอาเลยจริง ๆ เขาจะพูดคำหยาบ ด้วยอารมณ์พอใจ มีรสถึงใจด้วยซ้ำ

นัยเดียวกัน คำพูดส่อเสียด เพ้อเจ้อ และ โกหก ก็เช่นกัน ถ้าผู้ใดมีความรู้แจ้งแทงด้วยปัญญามากขึ้น ๆ จริง ๆ ว่า คำโกหกนั้น มันเป็นบาป เป็นความต่ำ เขาก็จะไม่พูดโกหกออกมา แม้จิตจะอยากโกหกอยู่ เมื่อมีปัญญามากขึ้น ๆ คำพูดส่อเสียด กับ เพ้อเจ้อ ก็เช่นกัน เขาก็จะไม่กล้าทำ มันเป็นระดับที่ละเอียดสูงขึ้น ๆ ไปตามภูมิจิต ภูมิปัญญาของผู้มีธรรมจริง ๆ

ผู้มีธรรมนั้นๆ จะมี "หิริ" และจะมี "โอตตัปปะ" ความเกลียดกลัวในความชั่ว ความเกรงกลัวในบาป และความเกรงกลัวในความต่ำ เพิ่มขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยแท้จริง

312

และเช่น ผู้ใดเห็นว่า การเป็นชู้กับเมียเขานั้นเป็นบาป เป็นความต่ำ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น ผู้นั้นแม้จะมีโอกาสจะเป็น จะทำได้ ด้วยซ้ำ ก็จะไม่ทำกรรมนั้น เมื่อคนผู้นั้นมี "หิริ" มีความละอายต่อบาปอย่างแท้จริงในใจ ในส่วนลึกของปัญญาญาณ ส่วนคนผู้ที่มี "ปัญญา" รู้และเข้าใจเหมือนกันว่า การละเมิดประเวณีผัวเขาเมียเขานั้นมันเป็นบาป เป็นโทษ เป็นความต่ำ แต่เขาก็ยังกล้าทำกรรมนั้นลงไป ก็แสดงว่า คนผู้นั้นยังมี**กิเลสตัณหาหนาจัด**อยู่ในจิต ยัง**ไม่มี "หิริ" แท้** เป็นแต่เพียงได้ยินได้ฟังมา ว่า *กรรมเช่นนี้ เป็นบาป อันควรละเว้น* เท่านั้นเอง **โดยแท้จริงใน "จิต" ของคนผู้นี้ ไม่มี "หิริธรรม" อย่างซาบซึ้งถึงแก่นใจเลย** เรียกว่า อาจจะละอายในตนอยู่บ้างเหมือนกัน **แต่ก็อายน้อยกว่าความไม่อาย** จึงได้กล้าทำกรรมชั่วนี้

เพราะฉะนั้น จะเรียกคนเช่นนี้ว่า มี "หิริธรรม" แท้ๆ นั้น ยังไม่ได้เลย เนื่องจาก เขายังมี "อกุศลจิต" มากกว่า "กุศลจิต" เขายังมีบาป มีความต่ำความชั่วมากกว่าบุญ มากกว่าความดี อันเกิดแล้วเป็นแล้วออกมาแม้แต่ทาง "กายกรรม" ชัดๆ

เพราะ "หิริ" นั้น เป็นหมวด "กุศลธรรม" เป็นฝ่าย "กุศลจิต" เป็นบุญ เป็นความดี "หิริ" ไม่ใช่ธรรมฝ่าย "อกุศล" "หิริ" ไม่ได้จัดอยู่ในหมวด "อกุศลจิต" "หิริ" ไม่ใช่**อบายธรรม** แต่ "หิริ" เป็น**เทวธรรม**ต่างหาก

สำหรับผู้ที่มี "**หิริธรรม**" **แท้ๆ** นั้น จะละอายต่อบาป ต่อความชั่วความต่ำนั้นจริงๆ แม้ภายใน "จิต" ของตน จะมี "โลภะมูลจิต" คือ จิตของตนจะยังมีกิเลสตัณหา "อยากจะทำๆๆๆ" อยู่เท่าใดๆ ก็จะไม่กล้าทำ เพราะ**มีความละอายอย่างแท้จริง** มันอายจริงๆ กระดากกระเดื่องแท้ๆ ใน "จิต" ของตนนี่แหละ ! ดังเช่นตัวอย่างตื้นๆ ขึ้นมาอีก ถ้าเราจะไปลักขโมยของของใคร อย่างนี้ สำหรับผู้ที่มี "หิริธรรม" แท้ๆ ในจิตแล้ว จะไม่กล้ากระทำอย่างเด็ดขาด มันละอายใจตนอย่างมากที่สุด แม้ใจอยากจะหยิบฉวยเอามาเป็นของตน อยากจะขโมย อยากจะได้ของนั้น พร้อมทั้งมีโอกาสปานใดก็ตาม คนผู้นั้นก็จะทำไม่ลงจริงๆ เพราะมัน "ละอาย" ในบาปอย่างแท้จริง **เป็น**

"ธรรมะ" ในจิตของคนผู้นั้นอย่างแท้จริง ไม่ใช่ไม่กล้า **เพราะเกรงกลัวกฎหมายบ้านเมืองด้วย** แต่มันละอายในความต่ำ กลัวตัวเองจะต่ำลงโดยแท้จริง กลัวความต่ำจะแปดเปื้อน จึงเรียกว่า มี "**หิริ**" และมี "**โอตตัปปะ**" มีความเกรงกลัวในความชั่วในความต่ำ หรือ เกรงกลัวในบาปนั้น จะเกิดขึ้นมาตรงๆด้วยขึ้นชื่อว่า "ความชั่ว" ใคร ๆ ก็ไม่ควรทำให้เกิดขึ้นมาเลยในโลก โดยเฉพาะ "เรา"

คำว่า "**หิริ**" หรือ ความละอายในความต่ำ ความชั่ว ละอายต่อบาปนี้ **จะมีเป็น เบื้องต้น เบื้องกลาง เบื้องปลาย อยู่** สำหรับผู้ไม่มี "หิริ" นั้น ก็คือ ผู้ทำความต่ำ ความชั่ว หรือ ทำบาปนั้น ๆ ได้อย่างไม่กระดากกระเดื่องเลย โดยแท้จริง แม้แต่ใน "จิต" อันซ่อนเร้นของตนเอง แถมจะยินดีที่จะทำ เอาด้วยซ้ำไป

ผู้เริ่มมี "หิริ" เบื้องต้น ก็คือ มี "ปัญญา" รู้ในสิ่งที่เป็นความต่ำ ความชั่วนั้น เข้าใจในเรื่องที่เป็นบาปนั้น ขึ้นมาแล้ว **แต่ก็ยังกล้าทำความชั่ว ความต่ำนั้นอยู่** หากมีคนรู้เห็น และ เมื่อจิตของตนก็ยอมรับรู้ ไม่มีมานะทิฏฐิ ไม่เข้าข้างตนเองที่ใด *ก็จะนึกละอาย มีความกระดากกระเดื่องในบาปในความต่ำความชั่วของตัวนั้น อยู่บ้าง*

ส่วน**เบื้องกลาง**นั้น หมายความว่า รู้ชัดในบาป ในความต่ำ ความชั่วอันเดิมนั่นแหละ แต่ซาบซึ้งยิ่งขึ้นว่า มันเป็นบาปแท้ แม้ใจจะอยากทำ ใจจะปรารถนาออกปานใด และ แม้จะมีโอกาสอยู่อย่างงามๆ ปานใด ก็ตาม ดังนี้ ก็เป็นการบริสุทธิ์ภายนอกได้อย่างดี หว่าในใจนั้น มันก็ยังมี "บาป" ยังไม่บริสุทธิ์ มันยังทำกรรมนั้นอยู่ คือ มันยังปรุง มันยังดิ้นดิ้น มันยัง "ทุกข์" อยู่นั่นเอง จึงเรียกว่า จิตยังมีอาพาธ (ความไม่สบาย ความเจ็บป่วย ความไม่บริบูรณ์) ยังไม่ปลอดภัย **ถึงขั้นนี้ก็เริ่มก้าวเข้าสู่ "โอตตัปปะ" คือ ขั้นเกรงกลัวในภัย ในอาพาธนั้นๆ ใน "ทุกข์" นั้นๆ ขึ้นมาบ้างแล้ว**

ดังนั้น พอ "จิต" สูงขึ้น **เป็น "หิริ" เบื้องปลาย** คนผู้นี้ ก็จะละอายแก่ตนเอง **เพียงตนยังมีอารมณ์เกี่ยวข้อง กับ บาปกับความต่ำ ความชั่วที่กรุ่นอยู่ในจิต** ก็ยังเป็นความละอายในบาป ในความต่ำ ที่เป็นมลทินใจแห่งตนอยู่ แม้ผู้อื่นจะไม่สามารถหยั่งล่วงรู้เข้าไปใน "จิต"

314

อันอาพาธ หรือ อันยังมีอารมณ์ที่ถือว่า เป็นบาปของตนนี้ได้ ก็ตาม ผู้นี้ ก็จะมีความเกรงกลัวในบาป (โอตตัปปะ) นั้นยิ่งขึ้น **ก็จะหาทางล้างให้ออกจากใจ ชำระแม้อารมณ์นี้ออกจากจิต เพราะถึงขั้นเกรงกลัวในเชื้อสายแห่งความต่ำแห่งบาปนี้กันจริงๆ มันเห็นเป็นโทษ ภัย หรือเป็น"ทุกข์"แท้**

"สภาวะอกุศลธรรม" จึงไม่ใช่หลบหลีกกันเล่นๆ แต่ต้องรู้มันให้แจ้ง ให้ชัดในตน แล้วรีบล้าง รีบเลิก รีบฆ่ามันให้ดับดิ้นสิ้นไปจากตน

เพราะฉะนั้น "**หิริ**" กับ "**โอตตัปปะ**" จึงสืบสายต่อเนื่องกันอยู่โดยนัยตามที่ได้อธิบายมานี้ ถ้าผู้ใดมี "**หิริ**" ที่มากแท้ และ ชัดจริงในใจยิ่งเท่าใด ก็จะไต่ขึ้นไปเป็น "**โอตตัปปะ**" ความเกรงกลัวต่อสิ่งต่ำ ต่อบาปกรรมอันตนรู้แจ้งแทงชัดแล้วว่า "ชั่ว" นั้น ยิ่งขึ้นเท่านั้น ก็จะเป็นผู้ไม่กล้ากระทำบาปนั้นเอาจริง ๆ

"หิริ" เกิดใหม่ ๆ "โอตตัปปะ" ก็ยังไม่มี พอ "หิริ" โตเติบกล้า "โอตตัปปะ" จึงจะเริ่มเกิด ครั้น "หิริ" แก่ "โอตตัปปะ" ก็กล้ามาก สุดท้ายก็จะเป็น "โอตตัปปะธรรม" แท้ๆชัดๆ คือ รู้ชั่ว รู้บาปนั้นชัด กลัวบาป กลัวชั่วนั้นจริง จนเข็ด จนขยาด ซึ่งจะไม่ใช่แต่เพียง "ละอาย" (หิริ) เท่านั้น มันไม่อยากเข้าใกล้ ไม่คลุกคลี ไม่เกี่ยวข้อง กันทีเดียว เป็นสภาพซ้อนแฝงอาศัยกันอยู่เสมอไปดังนี้

เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ใดรู้บาป เข้าใจสิ่งใด อันใด เรื่องใดว่า ชั่ว เขาจะเว้น จะละ จะเลิกอย่างพยายามแน่ ๆ "สัจธรรม" ก็จะเกิดจริงเป็นจริง ใน "จิต" ของผู้ปฏิบัติ จนเกิด "ปัญญา" จนมี "สภาวะ" ถึงขั้นถึงรอบชัดจริงเป็นที่สุดได้ตามที่อธิบายนี้

ดังนั้น จิตที่เป็นธรรมขั้นเห็นได้ว่า "ฆ่าสัตว์" นั้น ย่อมเป็นบาป เป็นความต่ำ เป็นความชั่ว คนผู้มี "ปัญญาญาณ" คนผู้มีจิตที่**เป็น "หิริ" จิตถึงขั้น "โอตตัปปะ" อย่างแท้จริง** ก็จะไม่ยอมฆ่าสัตว์โดยจริง ไม่ว่าจะ

315

เป็นการฆ่า เพราะ "โทสะมูลจิต" คือ เพราะโกรธ เพราะชัง เพราะเกลียด เพราะกลัว ใด ๆ ก็ตาม หรือไม่ก็จะเป็นการฆ่า เพราะ "โลภะมูลจิต" คือ เพราะอยากได้เนื้อสัตว์นั้น อยากได้กระดูกสัตว์นั้น อยากได้หนังสัตว์นั้น ๆ ฯลฯ (จะเอามากิน จะเอามาแขวนรอบ ๆ คอ หรือ ใช้เป็นประโยชน์ตนใด ๆ ก็ตาม) เพราะชอบในอะไร ส่วนใดอย่างไร ก็เถอะ ลงต้องทำบาปถึงขั้น **ฆ่าสัตว์** นั้น เพราะความโลภในจิต หรือเพราะความอยากได้อะไร ๆ ส่วนหนึ่งจากสัตว์นั้น ๆ คนผู้มี **ธรรมขั้น "โอตตัปปะ" ในจิตแท้นั้น ก็จะไม่ทำจริง ๆ** ถ้าจะแลกกับ**การเบียดเบียน**ถึงขนาดต้อง "ฆ่า" ผู้อื่น และที่สุด แม้จะฆ่าเขามากิน เพื่อให้ชีวิตตัวรอด หรือ *ยิ่งจะฆ่าสัตว์เล่น ๆ เพราะความสนุกมือ สนุกใจอย่างไร ก็จะไม่ทำเป็นอันขาด*

เนื่องจากการฆ่าสัตว์**ชนิดหลังนี้**ที่กล่าวถึงข้างบนนี้ เป็นการฆ่าสัตว์ โดย "โมหะมูลจิต" อย่างตื้นเขิน ไม่เดียงสาเต็มที่ คือ ฆ่า เพราะความโง่ ความมืดบอด ความไม่รู้บาป รู้กรรมเอาเสียจริง ๆ ไม่เข้าใจเอาเสียเลยว่า **"ชีวิต" นั้นคือ ความรัก ความหวงสูงยอดสุดยอด ของสัตว์โลก ทั้งหลายทั้งปวงของ "เจ้าของชีวิต"** คนผู้เต็มไปด้วย "โมหะ" นี้ จะไม่ประสีประสากับคำว่า "ชีวิต" เอาเสียจริง ๆ คงไม่เคยนึกเทียบเลยว่า ถ้าใครเขามาฆ่าเอา "ชีวิต" ของตัวบ้าง ตัวจะมีความรู้สึกอย่างไร ? ไม่รู้ไม่เข้าใจ "ทุจริต" ข้อ **เบียดเบียนผู้อื่น (วิหิงสา) ขั้นสาหัสสากรรจ์ร้ายกาจ** ถึงขั้นพรากชีพ แยกภพดับขันธ์ จนกายแตกตายนั้น มันเป็นการทารุณโหดร้ายสุดยอดแห่งความเบียดเบียนแล้ว คนผู้เต็มไปด้วย "โมหะมูลจิต" เยี่ยงนี้ จึงคือ ผู้ไม่มีทั้ง "หิริ" ไม่มีทั้ง "โอตตัปปะ" และ ไม่มีความรู้ (ปัญญา) แม้แต่ความชั่ว (อกุศลธรรม) ความต่ำความบาปแค่ขั้น "การฆ่าสัตว์" ก็ยังเห็นไม่ได้ เข้าใจไม่ออก ว่า มันเป็นสิ่ง*อันผู้ได้ชื่อว่า "มนุษย์" หรือ ผู้ประเสริฐกว่าสัตว์โลกชนิดใด ๆ แล้ว พึงละเว้นให้สำคัญ พึงไม่กระทำอย่างพยายามยิ่ง* **คนผู้เป็นเช่นนี้ จึงจะปฏิบัติธรรมของ "ศาสนาพุทธ" ยังไม่ได้เลย แม้เพียงข้อเดียว เพราะบทบัญญัติการประพฤติธรรมของพระบรมศาสดาแห่งพุทธศาสนานั้น ข้อต้นข้อแรกเลย ก็คือ "จงเว้นขาดการฆ่าสัตว์" ให้ได้จริง ๆ นั่นเอง**

316

คนที่ "จิตหยาบ" ถึงขั้น ไม่รู้บาป ไม่รู้โทษของการเบียดเบียน ขั้นรุนแรงโหดร้าย ถึงขนาดหักล้างโค่นฆ่าชีวิตของผู้อื่น ก็ยังไม่เห็นในบาป ก็ไม่มีทางที่จะเห็นในบาปในภัย ขั้นเบียดเบียนผู้อื่น เพียงแย่งชิง ฉกลัก หรือ เอาของของคนอื่นมาเป็นของตัวอย่างแน่ ๆ เพราะการเบียดเบียนแค่ขั้นเอาของของผู้อื่นมาเป็นของตัวนั้น มันยังไม่ถึงขั้นฆ่าชีวิตกันลงไป มันเพียงเบียดเบียนน้ำใจกันเท่านั้นเอง ซึ่งเป็นการเบียดเบียนที่ละเอียดเบาบางยิ่งกว่า ดังนั้น เขาก็จะยังอาจทำกรรมดังนี้ได้อย่างแท้ ๆ หรือ การเบียดเบียนไปแอบได้เสียในเมียในผัวของผู้อื่น ซึ่งก็เป็นการเบียดเบียนน้ำใจ เท่านั้น ยังไม่ถึงขนาดฆ่าแกง โหดร้าย ทารุณ อะไรกันด้วยซ้ำ มันก็ยิ่งจะไม่เข้าใจ ไม่เกิด "ปัญญาญาณ" รู้ในรอบ เข้าใจในสัดส่วนอันละเอียดดั่งที่ว่านี้ได้เลย ดังนั้น ถ้ากิเลส–ตัณหา ขึ้นทำงาน แถมมีโอกาสอันดีคนผู้นี้ทำบาปนี้แน่ ๆ

ความละเอียดลึกซ้อน แฝงซ้ำ ซ่อนเร้น (คัมภีราวภาโส)แห่งธรรม มันจะมีเลี้ยววน ซ่อนซ้อน หมุนไป โยงมา อยู่มากหลาย ดั่งที่ได้อธิบายด้วยภาษาสู่ฟังนี้ และทั้งที่ไม่อาจจะอธิบายสู่ฟังได้ เพราะมันลึกละเอียด วกวน ซ้ำซ้อน เหลื่อมเหลี่ยมกันอยู่ ยิ่งกว่านี้ ก็ยังมีอีกนักต่อนัก แต่ผู้ปฏิบัติธรรมที่ "รู้สภาวะ" แท้จริง เขาจะเข้าใจได้เอง เป็น "ปัญญาญาณ" อันเกิดในตนเอง ในแต่ละบุคคลจริง ๆ ตามชั้นตามระดับของ "สภาพหมุนรอบเชิงซ้อน" ที่ลึกวนเหลื่อมเหลี่ยมกันยิ่ง ๆ ไป (คัมภีราวภาโส)

ลองยกตัวอย่างดูบ้างก็ได้ เช่น นาย ก. เห็นว่าการได้ลาภมามาก ๆ (เกินความเป็นอยู่อันพอดีแห่งคน) นั้น เป็น "บาป" เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นอยู่(แม้จะเป็นลาภอย่างสุจริตก็ตาม) นาย ก. ก็จะไม่พยายามรับ "ลาภ" นั้น หรือ แม้จำเป็นต้องรับมา นาย ก. ก็จะมีความละอาย จะมีความเกรงใจอยู่(จะมี "หิริ" อย่างแท้จริง) ก็จะนำลาภนั้น "แจกทำประโยชน์" ที่ควรที่สุด หรือ ทำทานไปเสีย เพราะเห็นในบาป ในภัยที่ตนหอบลาภ สะสมลาภไว้กับตน อย่างนี้ คือ **ผู้เห็นในบาป ในความชั่วนี้ (เพียงแค่การสะสมการหวงแหนเอาไว้ ก็ยังรู้แจ้งและเห็นว่า เป็นบาป)**

317

ส่วน นาย ข. นั้นยังมีจิตโลภมากกว่านาย ก. อยู่ ก็จะไม่เข้าใจเลยว่า การสั่งสม การครอบครอง การกักตุน การหวงแหน การยึดเอาลาภแม้จะสุจริตของตนไว้นั้น มันจะเป็นบาป เป็นโทษ เป็นภัย หรือ เป็นความชั่วกันไปได้อย่างไร ? เขาก็จะยังคงยืนยันเก็บลาภนั้นไว้ หรือ ยิ่งจะหาวิธีสร้างลาภเพิ่มให้แก่ตนมากขึ้น (ความพอในลาภ คือ "**อล**" หรือ "**สันตุฏฐิ**" จะไม่มีในคนผู้นี้ ความมักน้อยในลาภ คือ "อัปปิจฉะ" จะไม่มีในคนผู้นี้) นาย ข. จึงจะหวงลาภนั้นอยู่ตามความเป็นจริง **ซึ่งก็ไม่ผิดเพราะ "จิต" นาย ก. กับ นาย ข. มัน "อริยะ" กันคนละระดับ** มันวางตัววางตน (วาง "สักกาย" วาง "อัตตา") ได้มากน้อยกว่ากันจริงๆ มันมีความหวงมาก หวงน้อยกว่ากัน มีความผูกพันในภาระ และชีวิต และสมมุติในโลกมากน้อยกว่ากัน "สักกายะ" และ "อัตตา" มันน้อยมันเล็กกว่ากัน (เพราะผู้มีธรรมปัญญาย่อมไม่หลงเพิ่ม "สักกายะ" และ จะพยายามลด "อัตตา" ตัวเองลงเรื่อยๆ จริงๆ) มันจึงมีการหลงยึด หลงหอบ หรือ หวงแหนผิดกัน ก็เป็นธรรมดาตามความเป็นจริง *ไม่มีใครผิด ! แต่ทว่ามันมีความสูงต่ำกว่ากันแน่ ! ในสภาวะ "จิต" ของนาย ก. กับ นาย ข.* ดังนี้ เป็นต้น

หรือเช่น นาย ก. รู้ว่า การเสพย์กามคุณ เป็นบาป เป็นโทษ เป็นภัย เป็นความชั่ว ยิ่งเป็นการเสพย์เมถุนธรรม ร่วมคู่ร่วมรส ก็ยิ่งเห็นแจ้งในใจในปัญญาว่า เป็นความชั่ว ความต่ำ เป็นบาป อันผู้ฉลาดพึงเว้นขาดได้แล้ว นาย ก. จึงจะมี**ความละอาย**อย่างยิ่ง ถ้า "จิต" ใจของตนยังไปนึกคิดใฝ่ปรุงแต่งในเรื่องเช่นนี้อยู่ นาย ก. ก็จะพยายามละความคิดนั้นออกจาก "จิต" ยิ่งถ้าจะมีใครให้เขาไปลงมือ "กระทำ" (ก่อกรรม หรือ ร่วมคู่) เช่นนั้นจริงๆ ด้วยแล้ว เขาก็ยิ่งจะไม่ขอเกี่ยวข้องไม่ยอมคลุกคลี(อสังสัคคะ)ด้วยจริงๆ เพราะเขารู้แจ้งเข้าใจอย่างแท้ในความต่ำ ความเป็นโทษ เป็นภัย ความเป็นบาปอันแท้จริง แต่นาย ข. ยังไม่รู้ ยังเข้าใจไม่ได้เลย นาย ข. ก็จะหัวเราะเยาะ นาย ก. เอาเสียด้วย หาว่านาย ก. โง่ นาย ก. ช่างไม่รู้จักของดี ช่างไม่ฉลาดเสพย์ความสุขนั้นให้ตน *อย่างนี้ ก็เป็นได้ และ เป็นจริง* **เนื่องจาก "จิต" ของนาย ก.**

318

กับ นาย ข. มันรู้ภัย รู้บาป หรือ มี "ปัญญา" ในการแจ้งกุศลธรรม **กับ** อกุศลธรรม **กันคนละระดับจริงๆ** และ นาย ก. กับ นาย ข. นั้น คนหนึ่งยึดโลกีย์(กามบุคคล) ส่วนอีกคนหนึ่ง**วางโลกีย์(นิโรธคามินีปฏิปทาบุคคล)** ใครยึด ใครวาง ก็เห็นให้ได้ก็แล้วกัน และ**ความละอาย(หิริ) ความเกรงกลัว(โอตตัปปะ)ต่อบาปต่อกรรม** มันคนละระดับ จริงๆ

ที่สูงละเอียดกว่า "เมถุนธรรม" ขึ้นไป จนถึงเรื่องของ "กามคุณ ๕" โดยตรง ก็คือ นาย ก. มีจิตละเอียด รู้ได้แม้แต่ถ้า "จิต" ของตนเกิดไปสัมผัสกับรูปกับสีอะไร ? ความนึกคิดปรุงออกมาว่า ชอบสวย ว่า ชื่นใจในงาม มันยังเป็นรสเป็นชาติใน "จิต" อยู่ นาย ก. ก็รู้ว่า นั่นคือ บาป นั่นคือ ความชั่ว นั่นคือความต่ำของตน ที่ยังไม่บริสุทธิ์แท้ มันยังมีการปรุงแต่งอย่างชาวโลกีย์ๆ(สังขาร-โลก)อยู่ใน "จิต" เรายังเป็นทาษโลกีย์อยู่หนอ ! นาย ก. จึงจะละอายใจตนเองในบาปอันยังมีที่ตนนั้น ก็จะพยายามไม่ให้ความนึกคิดนี้เกิดในตน หรือ จะเป็น "รส" ทางลิ้น "ได้ยิน" ทางหู "ได้กลิ่น" ทางจมูก "สัมผัส" ทางกาย ใดๆ ก็ตาม ถ้านาย ก. ยังรู้สึกตัวได้ว่า ใน "จิต" ปรุงเป็นสุข เป็นทุกข์ คือ ชอบ ก็สุข ไม่ชอบ ก็ทุกข์ อยู่ในขณะใดตราบใด นาย ก. ก็รู้ว่า **จิตตนยังมี "สังขารโลก"** ยังไม่หยุด ยังไม่ดับ ยังไม่นิ่ง ยังหวั่นไหวไปตามกระแสโลก ยังยึดมั่นยังติดไม่คลายอยู่กับสมมุติโลก ยังเอาชนะโลกไม่ได้ ยังไม่ "นิโรธ" หรือ ยังไม่ "วิมุติ" นั่นเอง นาย ก. จึง**จะละอายตนเอง**ใน "บาป" อันยังมีในตนนี้

ส่วนนาย ข. จิตยังไม่ละเอียดลึกซึ้งเท่านี้ นาย ข. ก็จะรู้ทันอารมณ์อย่างนี้ไม่ได้ นอกจากรู้ไม่ได้แล้ว ยังเห็นว่า แม้การหลงกับรูป–รส–กลิ่น–เสียง–สัมผัส ก็ไม่เห็นเป็น "บาป" หรือ เป็นความต่ำ ความชั่วตรงไหน ? เขาก็จะยังเสพย์กามคุณ ๕ นั้นอยู่ อย่างเอร็ดอร่อย หรือ อย่างไม่กระดากกระเดื่อง ยังจะมี **ขึ้น, ชอบ(สุข) ฉิว, ชัง(ทุกข์) ขิน, ชา(อทุกขมสุข)** ไปตามความรู้สึกปรุง

319

ของเขาเองอยู่ โดยจริง **"กามคุณ ๕"** ก็ยังไม่ได้ชื่อว่า เป็นบาป หรือ เป็นความต่ำของนาย ข. เขาก็จะเสพย์ จะเกี่ยวข้อง จะคลุกคลีมั่น จะเป็นสวรรค์ จะเป็นนรก (สังสัคคะ) อยู่อย่างไม่ยอมวาง และไม่ยอมอายได้ง่าย ๆ หรือเขาจะ**ไม่ละอาย** ในกามคุณ ๕ จริง ๆ **ก็เป็นความจริงของมนุษย์ หรือ สัตว์โลกภูมินี้ ระดับนี้** "จิต" ของเขา จึงจะมี **ชอบ (โลภะ) ชม (กุศล) ฉิว (โทสะ) ชัง (อกุศล) ชิน (โมหะ) ชา (อัพยากฤต)** อยู่เป็นปกติ เป็นธรรมดาหมุนไปหมุนมาไม่มีวันจบสิ้น เป็นผู้มี "การเกิด" อยู่ไม่มีหยุดหย่อน ไม่มี "การตาย" ลงอย่างสนิทแนบเนียนในสิ่งนี้เรื่องนี้ได้เลย เขาก็ยังเป็นผู้วนอยู่ในโลกแห่งกาม (กามภพ) อยู่อย่างจบไม่ได้

"การเกิด–การตาย" เช่นนี้แหละ ที่เรียกว่า "สังขาร–วิมุติ" **แท้ ๆ หรือ** "ทุกข์–นิโรธ" **จริง ๆ ที่นักปฏิบัติธรรมจะต้องเรียนรู้ในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรมให้ได้อย่างชัดแจ้งจริง ๆ ให้มี "ศรัทธา" และ มี "ปัญญา" ให้ได้**

ตราบใดที่ผู้ใดยังไม่เข้าใจในสิ่งใดอันใดว่า เป็นบาป เป็นความต่ำ เป็นความชั่ว (อกุศล) อันควรละ(ปหาน) อันควรห่างออก(นิสสรณะ) อันควรงดเว้น (เวรมณี) อันควรทำ "จิต" ของตนให้ขาดสายสัมพันธ์(วิมุติ) ขาด ชื่น, ชม, ชอบ, ฉิว, ชัง, ชิน, ชา อย่างแท้จริงถึงใจ ผู้นั้น ก็ย่อมจะ**ไม่มีความรู้สึกละอายในตน** เมื่อเกิดการชื่น, ชม, ชอบ, ฉิว, ชัง, ชิน, ชา กับสภาพธรรมใด ๆ ในตน เขาก็ยังจะเป็นไปตามฤทธิ์ของโลกีย์นั้น ๆ อยู่

ความละอาย หรือ "หิริ" นั้น จึงเป็นสิ่งที่ประกอบด้วย "ปัญญา" จริง ๆ แท้ ๆ เช่น หญิงสาวผู้หนึ่งไม่กล้านุ่งกระโปรงสั้นเกินขนาดจริง ๆ ทั้ง ๆ ที่ทั้งบ้านทั้งเมืองเขานุ่งกันเกร่อ และ เธอก็มีความสามารถเพียงพอที่จะซื้อมานุ่งก็ได้ด้วย แต่เธอ**ละอายอย่างแท้จริง** แม้เพื่อนสาว ๆ ทั้งหลายจะนิยมชมชอบนุ่งกันเต็มบ้านเต็มเมืองปานใด เธอก็ยอมแต่งกระโปรงยาว ๆ

320

ยอมให้คนเขาว่า "เชย" ดีกว่า ดังนี้ นั่นคือหญิงสาวผู้นี้มี "**หิริ**" โดยแท้จริง โดยรู้ได้ด้วยปัญญา และ เหตุผลในตนอย่างแน่ใจว่า การนุ่งห่มที่ **เปิดมาก ปิดน้อย** อย่างนั้น เป็นความต่ำ เป็นบาป เป็นภัย เป็นโทษ เป็นความชั่ว (อกุศล) อย่างแท้จริงถึงใจ ส่วนผู้กล้านุ่งสั้น ๆ ตามสมัยนิยมนั้น ก็คือ ผู้ให้ "โลกย์" ดึงไป ผู้ถูกจูงจมูกไปกับโลก ไม่ได้ยืนอยู่บนสัจธรรมเลย **ไม่มีความเป็นผู้ใช้ปัญญาของตนเองให้ถูกต้องตรงธรรมเลย** เป็นผู้หัวปักหัวปำอยู่กับ "รสนิยมโลกย์ ๆ" (อัสสาทะ) โลกย์เขาจะหลอกให้เปิดให้ปิดอย่างไร ? เขาจะยุให้ไปอย่างไร ? ก็ไป "หลงยึด" ตามเขาเรื่อยไป มันก็จะหมุนไปกับโลกย์อยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ สั้น ๆ ยาว ๆ สูง ๆ ต่ำ ๆ เปิด ๆ ปิด ๆ หุบ ๆ บาน ๆ ฯลฯ อันคือ "กาม" หรือ ยกกันอย่างสูงสุดอยู่ในโลกก็มีภาษาโก้ ๆ มาทดแทนคำว่า "กาม" โดยหลอกให้ประโลมใจไว้ ตัวอย่างเช่น รูปแสนสวย รสสุดอร่อย เสียงซาบซึ้งอารมณ์ กลิ่นหวนหอมรมเร้ารัญจวน ซึ่งล้วนคือ สัมผัสปรุงแต่งก่ออารมณ์ไม่จบ มีภพมีชาติอยู่ทั้งสิ้น และยังมียักเยื้องไปเรียกมันว่า "ศิลป" *(คำนี้เอามาจากภาษาสันสกฤต ส่วนภาษาบาลีนั้นว่า "สิปป" ซึ่งต่างก็แปลตามความหมายเดิมว่า ฝีมือ, ผลงานของช่าง, ผลที่เกิดจากการปรุง การแต่งเต็มที่ หรือ ความเชี่ยวชาญ, ความจัดเจน)* ส่วนใหญ่ของคำว่า "ศิลป" ในโลกปัจจุบันนี้ จึงคือ **บทบาทของกาม**โดยแท้จริง (หรือ ผลของสังขาร-โลก) ก็มีอยู่เท่านั้นเอง ตราบจนกว่าผู้ใดจะเกิด "ปัญญา" เห็นแจ้งได้ แยกโลกแยกธรรมออกจริง ๆ แยกคุณธรรมแห่งชีวิตอันแท้ กับ ความฟุ้มเฟือย อันเป็นกิเลสแห่งชีวิต ออกได้อย่างถูกต้อง ผู้นั้นก็จะไม่ยอมซอก ๆ ตาม "โลก" ดุ่ย ๆ ไปอีก และ**จะมี "หิริ"** จะเลิกเป็นไปอย่างโลกย์ ๆ ทันที จะมี "อิสระ" หนึ่งที่แสนสัมบูรณ์ และ ไพบูลย์ แต่ก็ยังสัมพันธ์อยู่กับโลกได้ด้วยดี เอื้อเฟื้อเกื้อกูลโลกย์ ช่วยเหลือโลกด้วยซ้ำ "ศิลปะ" หรือ "สิปปะ" ของผู้เกิด "ปัญญา" และ มีอิสระสัมบูรณ์ไพบูลย์นี้ จึงจะหมายความว่า มีความเก่ง มีความเชี่ยวชาญจัดเจนในทางช่วยโลก หรือ นำทางในทางทำให้พ้นทุกข์ (อริยสัจ)

ยิ่งถ้าผู้ใดมี "ปัญญา" อย่างแท้ เข้าใจแจ่มแจ้งถึงใจได้ว่า "การนุ่งห่ม" คืออะไร ? ผู้นั้น ก็จะนุ่งผ้าซิ่นตลอดกาลก็ได้ อย่างไม่กระดากกระเดื่อง หรือ

"ละอายโลกย์"เอาเลย และจะไม่"อยาก"เป็นไปตามโลกย์อันเชี่ยวกรากเอาด้วย เพราะ "โลกย์" มันไม่มีหยุด ไม่มีพอ ไม่มีจบ มีแต่ความเปลี่ยนแปลงและหลอกกันไปล่อกันมา (ซึ่งก็เกิดจาก "คน" เกิดจากกาม กิเลส–ตัณหานั่นเอง) เธอจะ "**ละอายธรรม**" มากกว่า "**ละอายโลกย์**" *จึงจะกล้าทำในสิ่งที่ปุถุชนคนโลกย์โลกเขาทำไม่ได้ง่ายๆ* มันจึงทวนกระแสกับโลกเขาอย่างนี้เอง โลกเขาหมุนไปอย่างไรก็ช่าง เธอก็จะยังยืนหยัดอยู่กับความพอดีแล้ว ในการนุ่งห่มอยู่อย่างเดิมไม่เปลี่ยนแปลง **นั่นคือ ผู้มีความจบ จงทำความเห็นแจ้งใน "ความจบ" ให้จริง ให้เข้าใจ ให้ได้เกิด** ผู้มีปัญญารู้แจ้งความจริงตามความเป็นจริง(ยถาภูตะญาณทัสสนะ) เป็นผู้ดับ "โลก" ได้สนิทในตนอย่างแท้ ดังนี้

"**หิริ**" หรือ ความละอายต่อบาป และ "**โอตตัปปะ**" ความเกลียดกลัว หรือ เกรงกลัวต่อบาป ต่อความต่ำ ความชั่ว จึงละเอียดลึกซึ้งอยู่เฉพาะตน ยิ่งโลกย์มันปรุงแต่งมากออกไปเท่าใด ยิ่งจะเห็นการทวนกระแส หรือ การขัดแย้งกันมากขึ้นเท่านั้น ๆ เครื่องนุ่งห่มของพระตถาคต และ สาวกของท่าน จึงคือ ผ้าสี่เหลี่ยมธรรมดา ๆ นำมาห่ม ๆ คลุม ๆ เข้ากับกาย อันเป็นการนุ่งห่มถูกต้องตรงธรรมแล้วจริงๆ และ ยืนหยัดอยู่ แม้แต่สักนิดก็ไม่ได้หมุนวนไปกับโลกย์ อันเปลี่ยนแล้วเปลี่ยนอีก ก็แสนกี่ล้านตลบแล้ว นั้นเลย

สรุปความ "ความรู้แจ้ง" ในกิเลส–ตัณหา กับ "ปัญญา" ที่แจ้งในความแท้จริงแห่งความพอดีของ "ชีวิต" ที่ถูกต้องที่สุด จึงสำคัญมากที่สุด ที่จะทำให้คนเกิด "หิริธรรม" กับ "โอตตัปปะธรรม" ได้อย่างแท้จริง ไม่มีทางอื่นเลย

ข้อควรทำ "รู้" สิ่งใด เป็นกิเลส เป็นตัณหา แล้วให้รู้จักละอายมันเสียบ้าง และจงหัดเลิก หยุดขาดมันลง ให้ได้ .

▲ *จบภาคหนึ่ง* ▲

322

■ โศลก ๑ ■

เราจะต้องเปิดเผยธรรมะ
ไม่มีเวลาใดเลย ที่ไม่สมควรเปิดเผยธรรมะ
ธรรมะจะต้องถูกเปิดเผย ให้มากที่สุด ในทุก ๆ เวลา
ผู้อำพรางธรรมะ หรือ ผู้เจตนาล้มล้างธรรมะ ให้เป็นอธรรม
หรือช่วยปกป้อง ช่วยขัดขวาง ไม่ให้คนแสดงธรรม ไม่ให้คนเปิดเผยธรรมะ นั้น
เป็นผู้ทำร้ายมนุษย์ชาติ ที่โหดเหี้ยมที่สุด.

■ โศลก ๒ ■

คนผู้ใดที่มีความเห็น ว่า.....
ความมีทรัพย์สมบัติมาก หรือ มียศศักดิ์สูง
เป็นเครื่องวัดผลสำเร็จของชีวิต
ก็เท่ากับ คนผู้นั้นเห็น ว่า.....
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคนผิด หรือ ไม่ฉลาดเลย (โง่)
เพราะพระองค์มีทรัพย์ ก็ทิ้งทรัพย์, มียศ ก็ทิ้งยศ
แม้ใครใดจะมีทรัพย์รวยล้นฟ้า มียศศักดิ์สูงล้นแผ่นดิน
แต่ไม่มีศีล ไม่มีธรรม ไม่มีศาสนา ไม่มีการเลื่อนฐานะของ "จิต"
จะประเสริฐอะไร..... ?
ส่วนผู้มีทรัพย์ ไม่หลงทรัพย์ ไม่หวงทรัพย์
มียศไม่หลงยศ ไม่เบ่งอำนาจ
มีแต่ความเผื่อแผ่ช่วยผู้อื่น จนไม่เหลือความเห็นแก่ตัว
นั้นต่างหาก คือ ความประเสริฐแท้ของชีวิต
ชื่อว่า ผู้มีศีล มีธรรม มีศาสนา มีความสูงขึ้นที่คงทนถาวร
ซึ่งเป็นเครื่องวัดผลสำเร็จของชีวิตที่ประเสริฐแท้ยิ่งกว่า.

323

■ โศลก ๓ ■

คนผู้สุขที่สุด และจะเป็นผู้มี "ค่า" มีความประเสริฐสุดแท้ ก็คือ ผู้ได้ "ให้" ได้ "เสียสละ" เท่านั้น

แม้ได้ให้–ได้เสียสละ แค่ "วัตถุทรัพย์สิน" ก็สุขจริง แต่อาจจะมี "ค่า" เป็นลบ หรือ ยังไม่มี "ค่า" ถูกแท้ ถูจริงก็ได้ ต้องพิจารณาวัตถุทรัพย์สินที่จะเสียสละ กับ ผู้จะได้รับ ให้ดีๆเถิดว่า เหมาะสมหรือไม่ ?

ยิ่งกว่านั้น ได้ให้–ได้เสียสละ "แรงกาย" ได้ให้–ได้เสียสละ "แรงสมอง" ก็ยิ่งแสนสุข แต่ก็อาจจะมี "ค่า" เป็นลบ หรือ ยังไม่มี "ค่า" ถูกแท้ถูกจริงอีกก็ได้ ต้องพิจารณา "แรงกาย–แรงสมอง" ของเราที่จะเสียสละลงไปนั้นๆ ให้เหมาะสมดีงามยิ่งแท้ ให้ได้อีก

และยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก ผู้ให้ ได้–เสียสละได้ แม้กระทั่งเรางด "โทสะ" หรือ ลด "ความชัง" เลิก "อารมณ์ไม่พอใจ" ของเราที่มีต่อคนผู้นั้น ต่อสิ่งๆนั้น ต่อรูป–รส–กลิ่น–เสียง–สัมผัส นั้นๆ ได้แท้ ก็นั่นแหละ ยิ่งเป็น "วูปสโม สุโข" ความสุขอันประณีตสุขุมสงบยิ่งแท้ ทั้งมี "ค่า" แท้ ประเสริฐแท้

และยิ่งๆกว่านั้นขึ้นไปๆอีก ผู้เสียสละได้จนกระทั่ง เรางด "ราคะ" หรือ ลด "ความรัก" เลิก "อารมณ์ปีติ" ของเราที่มีต่อคนผู้นั้น ต่อสิ่งๆนั้นต่อรูป–รส–กลิ่น–เสียง–สัมผัสนั้นๆ ได้จริง ก็นั่นแหละ ยิ่งเป็น "วูปสโม สุโข" ความสุขอันประณีตสุขุมสงบเยี่ยมยิ่งจริงกว่า ขึ้นไปอีก ทั้งมี "ค่า" แท้ ประเสริฐแท้ เยี่ยมขึ้นไปอีก

และสุดท้าย ผู้ให้ ได้ ผู้สละได้ แม้ความสงบที่คนติด ความเฉยที่คนเป็นคนมีมากเกินไป ความว่างที่เรายึดว่า เราจะต้องเป็น ต้องมี ก็ไม่ต้องมี ไม่ต้องเป็นเสียก็ได้ จริงๆ

และ ท้ายสุดแห่งท้ายสุดจริงๆ เป็นผู้ให้ ได้-เสียสละได้ แม้ความสุขอันประณีตสุขุมสุดของคนแท้ๆ นั่นคือ ไม่ต้องหลงสะสมแม้แต่ธุลีใดทั้งหมด กระทั่งไม่ต้องหลงว่า นิพพานเป็นของตัวของตน เมื่อเรา "ทำ" นิพพานเป็นแล้วอย่างแท้จริง สุขุมสุด สนิทเนียน นิพพานมันก็เป็นปัจจุบัน หมดหลง หมดห่วงนิพพาน

จึงไม่ต้องสะสมนิพพาน แต่เป็นผู้แจกนิพพานแก่มวลมนุษยชาติอย่างขยันขันแข็งและชาญฉลาด ไม่ประมาทอย่างที่สุด ผู้นั้นแหละคือ ผู้ "ปรมัง สุขัง" คือ ผู้ถึงแล้วซึ่งสภาพ "ยิ่งกว่าสุข" ทั้งหา "ค่า" บ่มิได้ สุดยอดแห่งความประเสริฐ.

■ โศลก ๔ ■

"ชีวิต" คือ การเกิดมาเพื่อ "หัดกระทำ"
ผู้กระทำดี ฝึกดี หัดดี ก็จะได้ดีไป
ผู้กระทำชั่ว ฝึกแต่ตามใจกิเลส หัดแต่สิ่งไปสู่ทางต่ำ
ก็จะได้แต่ชั่ว–ได้แต่กิเลส–ได้แต่ความต่ำไป
แม้ภายนอกของผู้นั้น จะมีเงินร่ำรวย จะมียศล้นฟ้า
จะมีความงามสุดโลก จะมีเสียงไพเราะสุดใจ ฯลฯ
หรือจะมียอดสมบัติใดๆ อีกๆๆ ก็ตาม
ที่ไม่ใช่คุณสมบัติแห่งมโนธรรม
ก็จะไม่ใช่ "ความดีแท้สูงแท้"
ที่ "ชีวิต" เกิดมาเพื่อจะได้เลย.